

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНО-ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

В основу реформування аграрного сектору економіки України покладена структурна перебудова сільськогосподарського виробництва, в тому числі, шляхом розвитку різних організаційних форм господарювання. Однак збільшення ефективності їх діяльності стримується через обмежений доступ до фінансових ресурсів, в зв'язку із ускладненнями в отриманні кредитів. Слід перелічити загальні стримуючі фактори, як то обмеженість кредитних ресурсів, нерозвинена мережа комерційних банків, особливо в сільській місцевості, відсутність спеціалізованого аграрного банку. В цій ситуації необхідні комплексні зрушення в механізмі кредитування аграрно-промислового виробництва, обґрунтування нових прогресивних його елементів.

Лібералізація економіки України проявилась у небаченому стрибку процентної ставки за кредитами. Аграрний сектор, що до цього отримував централізоване фінансування із бюджету на кожен сезонну кампанію майже безоплатно, був не готовий до переходу на комерційну схему кредитування. Підприємства увійшли до ринкових відносин без власних оборотних коштів, що мало наслідком різке падіння виробництва у сільському господарстві та харчовій промисловості і погіршення їх фінансового стану. І навіть після багатьох років, протягом яких на державному рівні реалізувались програми стабілізації галузі АПК, інвестиційний клімат галузі характеризується як вкрай несприятливий, що супроводжується подальшим відпливом фінансових ресурсів.

Діюча в Україні система комерційного кредитування орієнтована на виробництво з відносно високою оборотністю капіталу. Кредитування сільськогосподарських підприємств комерційними банками ускладнене через їх низьку доходність, відносно невисоку віддачу вкладеного капіталу та неліквідність майна. Тому сільське господарство є неперспективним об'єктом

інвестування, що не забезпечує повернення позичених коштів, виданих на загальних засадах. Високі процентні ставки та не вигідні умови кредитування не дозволяють сільськогосподарським товаровиробникам діяти нарівні на кредитному ринку.

Проблемам кредитування аграрного виробництва присвячені роботи вітчизняних вчених: В. Алексійчука, П. Гайдуцького, М. Дем'яненка, С. Мочерного, П. Саблука та ін. Переважна більшість економістів відзначають вплив специфіки агропромислового комплексу, особливо його сільськогосподарського блоку, на форми і методи кредитних відносин [1]. Перелік заходів регулювання кредитно-фінансової сфери АПК достатньо вивчений [2, 3, 4], однак більшість з них у вітчизняній практиці застосовуються вперше, ступінь їх впливу на економіку аграрного сектору вивчений недостатньо. Крім того, потребує поглибленого вивчення питання впливу кредитних відносин на господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників в сучасних умовах, особливо щодо інтегрованих аграрно-промислових підприємств, які є складними організаційними структурами зі специфічними зв'язками із зовнішнім середовищем.

Метою статті є дослідження існуючих систем кредитування сільського господарства як основної складової інтегрованих формувань та обґрунтування перспективних багатоканальних систем фінансової підтримки галузі, в тому числі за участю держави та кредитної кооперації.

Вся сукупність економічних важелів регулювання необхідна для всіх сфер АПК і, особливо, для сільського господарства, як виробника сировини для переробних підприємств та головної складової інтегрованих аграрно-промислових формувань. Тому сільське господарство, що функціонує в умовах підвищеного ризику, потребує особливого режиму кредитування та фінансування.

Загалом існуюча система кредитування цієї галузі має значні недоліки, серед яких основними є:

- ігнорування необхідності зміцнення внутрішнього аграрного ринку та продовольчої безпеки країни та регіонів, пріоритетності розвитку сільських територій, сезонності робіт в сільському господарстві;
- сумнівність обґрунтованості фінансової підтримки (субсидування високо затратних виробництв тощо);
- відсутність стабільності в державній політиці кредитування сільськогосподарських товаровиробників;
- відсутність системи довгострокового кредитування, страхування кредиту та його повернення;
- нерозвиненість інвестиційного кредитування (лізингу);
- непрозорість механізму доведення державних інвестицій до агропідприємств.

Необхідність розв'язання цих проблем стає спонукальним мотивом для розробки та впровадження системи заходів регулювання цієї сфери державою. Добре відомі основні риси кредитно-фінансових відносин в дореформений період. Колгоспи і радгоспи отримували в регіональних відділеннях державного Агропромбанку короткострокові та довгострокові позики, а радгоспи – ще й капіталовкладення із державного бюджету. Вартість їх була номінальна (від 1 до 5% за короткостроковими кредитами, 0,75 – 2 % - за довгостроковими). Періодично проводилось списання та пролонгування боргів сільгосппідприємств шляхом перерахування Агропромбанку бюджетних коштів в розмірі боргів аграрного сектору. В 1990 р. списана господарствам заборгованість була віднесена до державного боргу. Періодичне „прощення” боргів породило утриманські настрої серед неефективних сільгосптоваровиробників та перекреслило стимули ефективних господарств працювати на повернення боргу.

Відсутність ринкових інструментів регулювання кредитно-фінансової сфери АПК призвело до консервації проблем фінансування сільського господарства, що мало наслідком відсутність адекватної кредитної системи на початку ринкових реформ та абсолютну неготовність учасників кредитного процесу адаптуватися до комерційних фінансових відносин.

Дещо випереджають нас у вирішенні цієї проблеми держави Центральної та Східної Європи, котрі перейшли від централізованої до ринково регульованої економіки раніше та більш швидкими темпами. Доволі розповсюдженими видами державних інтервенцій в кредитно-фінансову сферу АПК у більшості країн стало субсидування процентної ставки кредитів для сільськогосподарських товаровиробників; часткове забезпечення банківських кредитів державними гарантіями та створення спеціалізованих кредитних інститутів для аграрного сектору. Крім того, застосовувалось списання боргів та їх реструктуризація до внутрішнього державного боргу (Росія – 1993, 1994, 1997 рр.; Болгарія – 1993; Румунія – 1994, 1995, 1996 рр.); викуп старих боргів спеціальними фондами, їх реструктуризація за новою пільговою ставкою (Польща – 1992 р.); покриття державою дебіторської заборгованості III сфери АПК (переробка і реалізація сільськогосподарської продукції) (Чехія – 1993 р.); приватизація агропромбанків (Польща – 1994, Росія – 1996 р.); створення різноманітних гарантійних фондів, що поєднують субсидування процентної ставки та надання гарантій у розмірі 15-50 % отриманого кредиту при наявності застави (Словаччина – 1994 р) [5].

Кредитні субсидії виникають переважно в умовах високої інфляції під тиском виробників, котрим повертається різниця між ринковою ставкою проценту та тією, що вони в змозі заплатити. Суттєвими недоліками таких заходів є збільшення розміру бюджетного боргу, відтворення неефективної структури виробництва через використання дешевих ресурсів. Тому тут необхідні обмежувальні заходи, зокрема, жорсткі строки субсидування кредиту, контроль за використанням коштів, надання їх конкурентоспроможним підприємствам виключно через фінансові інститути тощо.

Значним кроком вперед, в порівнянні із прямим виділенням коштів, є система гарантій, які є необхідними, коли виробник не має відповідної застави для забезпечення отриманого кредиту. Для вітчизняного сільського господарства це набуває особливого значення через відсутність ціни на основний ресурс – землю. Тоді як інше потенційно заставне майно практично неліквідне.

Поряд із позитивним впливом на макроекономіку завдяки формуванню конкурентного середовища на ринку фінансових послуг, держава у такий спосіб вирішує низку проблем: надання часткового забезпечення під кредит; залучення в сферу кредитування більшого кола фінансових інститутів за рахунок часткового зменшення комерційних ризиків; скорочення витрат бюджетних коштів на кредитування.

Створення спеціалізованих сільськогосподарських кредитних інститутів в багатьох країнах стало шляхом вирішення специфічних проблем галузі. Створені на основі кредитних кооперативів вони досягають успіху завдяки колективній відповідальності їх членів за взятий кредит, розподілу прибутку пропорційно взятим кредитам. Робота з кооперативними об'єднаннями пайовиків значно зменшує ризики держави та банків, порівняно з кредитуванням окремих дрібних товаровиробників. Крім того, налагоджується двостороннє регулювання розвитку інтеграції в АПК: на рівні безпосередньо інтегрованого формування та на рівні кредитно-кооперативної системи.

Необхідність створення кредитних кооперативів підтверджується обмеженнями комерційних банків щодо перевірки можливостей повернення підприємством кредиту, навіть на основі бізнес-плану, який нерідко складається лише для отримання позики. Тому банку вигідно співпрацювати із значним числом клієнтів через кооперативну структуру. В свою чергу кредитно-кооперативна система дозволить отримати доступ до кредитних коштів фактично всім сільськогосподарським товаровиробникам, включно з громадянами, що мають особисті підсобні господарства.

Основний зміст діяльності сільських кредитних кооперативів полягає в мобілізації коштів членів кооперативу, залученні займаного капіталу та використанні цих коштів для видачі кредитів, в першу чергу на виробничі потреби, а також забезпечення розрахунків, не виключаючи можливість використання коштів на соціальні потреби членів кооперативу. Розподіл займаних коштів члени кооперативу здійснюють самостійно, враховуючи здатність кожного члена раціонально розпоряджатися кредитом.

Функціонування кредитного кооперативу не лише надає можливість сільськогосподарським товаровиробникам користуватися кредитом банку, але й спонукає до ефективного використання власних коштів, адже кошти кожного члена кооперативу у вигляді пайового внеску постійно „працюють”, забезпечуючи додатковий прибуток.

Іншою формою спеціалізованих кредитних інститутів є державні сільськогосподарські фонди грошового ринку, недоліком яких вважається їх пряма чи опосередкована підтримка державою, що не відповідає умовам конкуренції.

Специфічні види кредитування агробізнесу, що набули поширення останнім часом, значною мірою пов'язані з місцевими особливостями сільських територій та сільськогосподарського виробництва. Так, створене в Словаччині Агентство сільського розвитку опікується розширенням агротуризму, відродженням народних промислів та виробництвом рідкісних трудозатратних продуктів харчування, їх переробкою та реалізацією на місцевих і регіональних ринках. Через Польське Агентство з реструктуризації та модернізації сільського господарства видаються пільгові кредити на відтворення і розвиток сільської інфраструктури. Естонський фонд розвитку сільського бізнесу видає гранти на розвиток дрібного бізнесу в сільській місцевості.

В сучасних умовах для пострадянських країн актуальною проблемою є іпотечне кредитування агробізнесу як одне із основних джерел інвестиційних ресурсів для сільського господарства в ринкових економіках, що потребує розвинутого ринку сільськогосподарських земель.

Таким чином, державні інтервенції різного характеру на сільські фінансові ринки проводяться у більшості країн Європи. Проте, найбільш прагматичний та відповідний реаліям сьогодення є тристоронній підхід до вирішення проблем кредитування АПК, коли об'єднуються зусилля та ресурси держави, фінансових інститутів та підприємств АПК у оптимальних формах.

Держава забезпечує послідовне і прозоре здійснення аграрної політики, визначення пріоритетів та основних її принципів, гарантує виконання відповідних

статей бюджету та цільових програм, стимулює накопичення відповідних фондів в межах державних структур, фінансових інститутів та на підприємствах агропромислового комплексу.

Фінансові структури в межах кредитно-фінансової політики держави та з врахуванням специфіки галузі розробляють власні схеми та моделі надання кредитно-фінансових послуг, які б на всіх рівнях сприяли розробці оптимальних форм і методів фінансування сільського господарства, пошуку джерел фінансування, створенню умов для накопичення необхідних засобів та резервів, та забезпечують контроль за цільовим використанням коштів та рентабельністю окремих проектів.

Одним з головних інструментів фінансово-кредитної системи повинен стати аграрний банк, який покликаний стати провідником державної кредитної політики у сфері АПК. Новий банк повинен забезпечити:

- фінансовий супровід цільових державних програм розвитку та підтримки агропромислового сектору економіки через кредитування та фінансування підприємств АПК;
- контроль за цільовим використанням та повернення бюджетних коштів підтримки АПК;
- розрахунково-касове обслуговування суб'єктів аграрного бізнесу;
- організацію залучення інвестицій в АПК під гарантії банку;
- фінансову підтримку із забезпечення страхування сільськогосподарських ризиків;
- фінансове забезпечення виробництва вітчизняної сільськогосподарської техніки, стимулювання лізингових операцій тощо.

Підприємства АПК розробляють власну політику розвитку і розширеного відтворення, економічно обґрунтовані програми та інвестиційні проекти, а також плани розвитку та накопичення відповідних фондів. До їх функцій належить створення власних ресурсів фінансування, що відбувається сьогодні в межах інтегрованих аграрно-промислових підприємств, які за своєю специфікою мають

переваги в цьому питанні перед іншими сільськогосподарськими товаровиробниками.

Саме за такого тристороннього підходу можлива мобілізація резервів при перерозподілі коштів, зміцнення інвестиційного потенціалу АПК за рахунок державних коштів. Продумана загальнонаціональна аграрна політика створить сприятливі вихідні передумови для фінансування стратегічної галузі за рахунок довгострокових кредитів та інвестицій банків.

1. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / П.Т. Саблук, І.І. Лукінов, В.В. Юрчишин та ін.; за ред. П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина. – К.: ІАЕ, 1996. – С.168.

2. Чайковський Я. Сучасний стан та перспективи розвитку банківського кредитування // Банківська справа. – 2005. - № 5. – С. 36-47.

3. Сомик А.В. Банківське кредитування сільськогосподарських товаровиробників: сучасний стан і проблеми розвитку // Економіка АПК. – 2005. - № 9. – С. 52-58.

4. Карпова И.В. Современный механизм кредитования аграрного производства // Вісник ХНАУ. – 2006. - № 9. – С. 111-114.

5. Серова Е. Аграрная политика и группа интересов // Politeconom. – 2001. - № 1. – С. 36-53.